

Ο χάρτης του ανορθολογισμού στην Ευρώπη

Τι αποκαλύπτουν τα στοιχεία του Ευρωβαρόμετρου για τις συνωμοσιολογικές αντιλήψεις των πολιτών ■ Η Ελλάδα ανάμεσα στις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά αποδοχής των θεωριών

ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΗ ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

«Η θεραπεία για τον καρκίνο υπάρχει, αλλά αποκρύπτεται από το κοινό λόγω οικονομικών συμφερόντων» και «οι τοί παράγονται σε κρατικά εργαστήρια με στόχο να περιοριστεί η ελευθερία των πολιτών». Πρόκειται για δύο δηλώσεις τις οποίες ένας ορθολογικά σκεπτόμενος πολίτης θα απέρριπτε, κατά κανόνα, χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία. Ωστόσο, τα δεδομένα δείχνουν ότι ένα αξιοσημείωτο ποσοστό των Ευρωπαίων όχι μόνο αποδέχεται τη μία από τις δύο, αλλά θεωρεί αληθείς και τις δύο.

Οι δύο αυτές ερωτήσεις περιλήφθηκαν σε έρευνα του Ευρωβαρόμετρου που είχε ως στόχο να καταγράψει τις γνώσεις και τις στάσεις των πολιτών απέναντι στην επιστήμη και την τεχνολογία. Η ανάλυση των απαντήσεων επιτρέπει να σκιαγραφησουμε έναν ευρωπαϊκό χάρτη ευαλωτότητας απέναντι σε ανορθολογικές και συνωμοσιολογικές αντιλήψεις.

Εστίασε στους ερωτώμενους που έδωσαν θετική απάντηση και στις δύο δηλώσεις: αφενός ότι υπάρχει θεραπεία για τον καρκίνο, η οποία αποκρύπτεται για εμπορικούς λόγους, και αφετέρου, ότι οι τοί δημιουργούνται σε κυβερνητικά εργαστήρια και στη συνέχεια διαδίδονται στον πληθυσμό με στόχο τον περιορισμό της ελευθερίας του. Τέτοιες αντιλήψεις καταγράφονται

Όταν ένα τόσο μεγάλο τμήμα των πολιτών, όπως το 45,4% των Ελλήνων, υιοθετεί λανθασμένες ή συνωμοσιολογικές αντιλήψεις, ο δημόσιος διάλογος καθίσταται δυσκολότερος και η διαμόρφωση κοινά αποδεκτών θέσεων γίνεται πιο περίπλοκη

σε ολόκληρη την Ευρώπη, όμως η γεωγραφική τους κατανομή παρουσιάζει έντονες διαφοροποιήσεις.

Το πιο εντυπωσιακό εύρημα είναι ότι η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά αποδοχής και των δύο ισχυρισμών. Οι δύο χάρτες παρουσιάζουν, αφενός, με κόκκινο το ποσοστό των πολιτών που θεωρούν αληθείς και τις δύο προτάσεις και, αφετέρου, με πράσινο το ποσοστό εκείνων που απορρίπτουν και τις δύο.

Η εικόνα είναι σαφής. Οι χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και κυρίως τα Βαλκάνια εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά αποδοχής αυτών των θεωριών. Σε μικρότερο, αλλά και πάλι αξιοσημείωτο βαθμό, ακολουθούν η Ισπανία και η Πορτογαλία. Αντίθετα, οι σκανδιναβικές χώρες και αρκετές χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης καταγράφουν πολύ χαμηλότερα ποσοστά.

Ενδεικτικά, το 56,7% των Βουλγάρων, το 56,1% των Κυπρίων και το 45,4% των Ελλήνων αποδέχονται

και τις δύο προτάσεις ως αληθείς. Στον αντίποδα, το αντίστοιχο ποσοστό περιορίζεται στο 6,2% στη Φινλανδία, στο 4,5% στη Σουηδία και στο 3,7% στη Δανία.

Το εύρημα αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για τη δημοκρατική λειτουργία των κοινωνιών. Όταν ένα τόσο μεγάλο τμήμα των πολιτών υιοθετεί λανθασμένες ή συνωμοσιολογικές αντιλήψεις, ο δημόσιος διάλογος καθίσταται δυσκολότερος και η διαμόρφωση κοινά αποδεκτών θέσεων γίνεται πιο περίπλοκη. Δεν είναι τυχαίο ότι αντίστοιχες απόψεις για τα εμβόλια, την πανδημία ή ακόμη και τον καρκίνο έχουν κατά καιρούς εκφραστεί και από πολιτικούς φορείς ή από το βάθος κοινωνικών.

Ο πολιτικός αυτοπροσδιορισμός

Το επόμενο κρίσιμο ερώτημα είναι πώς κατανέμονται αυτές οι αντιλήψεις σε σχέση με τον πολιτικό αυτοπροσδιορισμό. Πρόκειται για θέσεις που εμφανίζονται κυρίως στην Αριστερά, στη Δεξιά ή στο Κέντρο; Η απάντηση μπορεί να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα όχι μόνο ποιοι είναι περισσότερο ευάλωτοι στις θεωρίες συνωμοσίας, αλλά και πώς αυτές εντάσσονται στον πολιτικό και κοινωνικό χάρτη της Ευρώπης.

Το γράφημα εξετάζει τη σχέση ανάμεσα στον πολιτικό αυτοπροσδιορισμό των πολιτών και στη στάση τους απέναντι στις δύο συνωμοσιολογικές δηλώσεις. Οι ερωτώμενοι χωρίζονται σε πέντε κατηγορίες - Αριστερά, Κεντροαριστερά, Κέντρο, Κεντροδεξιά και Δεξιά. Με κόκκινο παρουσιάζονται όσοι αποδέχονται και τους δύο ισχυρισμούς, με κίτρινο όσοι αποδέχονται τον έναν από τους δύο και με πράσινο όσοι απορρίπτουν και τους δύο ως ψευδείς.

Το βασικό συμπέρασμα είναι ότι οι διαφορές ανάμεσα στις πέντε πολιτικές κατηγορίες είναι περιορισμένες. Η εικόνα παραμένει σε μεγάλο βαθμό ομοιόμορφη από την Αριστερά έως τη Δεξιά. Δεν διακρίνεται, επομένως, ένας συγκεκριμένος ιδεολογικός χώρος που να συγκεντρώνει αποκλειστικά ή συντριπτικά την αποδοχή των συγκεκριμένων ισχυρισμών.

Το εύρημα αυτό δεν σημαίνει ότι η πολιτική τοποθέτηση δεν παίζει ποτέ κανέναν ρόλο στη συνωμοσιολογική σκέψη. Δείχνει όμως ότι, για τις δύο συγκεκριμένες ερωτήσεις, δεν αποτελεί επαρκή εξήγηση. Η ευαλωτότητα απέναντι στην παραπληροφόρηση και στον ανορθολογισμό φαίνεται να διαπερνά οριζόντια το πολιτικό φάσμα και να συνδέεται πιθανότατα με ευρύτερους παράγοντες: το επίπεδο επιστημονικού γραμματισμού, την εμπιστοσύνη στους θεσμούς, την εκπαίδευση, την κοινωνική ανασφάλεια και τον τρόπο ενημέρωσης.

Ιδιαίτερη ανησυχία προκαλεί το γεγονός ότι, σύμφωνα με το γράφημα 2, μόνο περίπου ένας στους πέντε πολίτες απορρίπτει και τους δύο ισχυρισμούς. Η ακριβής αναλογία διαφέρει ελαφρά μεταξύ των πολιτικών κατηγοριών, όμως το γενικό μοτίβο παραμένει σταθερό: η πλήρης απόρριψη των δύο συνα-

1. Ο ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΑΝΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Μέσο:ΤΑ ΝΕΑ

Ημ. Έκδοσης: ...17/07/2026 Ημ. Αποδελτίωσης: ...17/07/2026

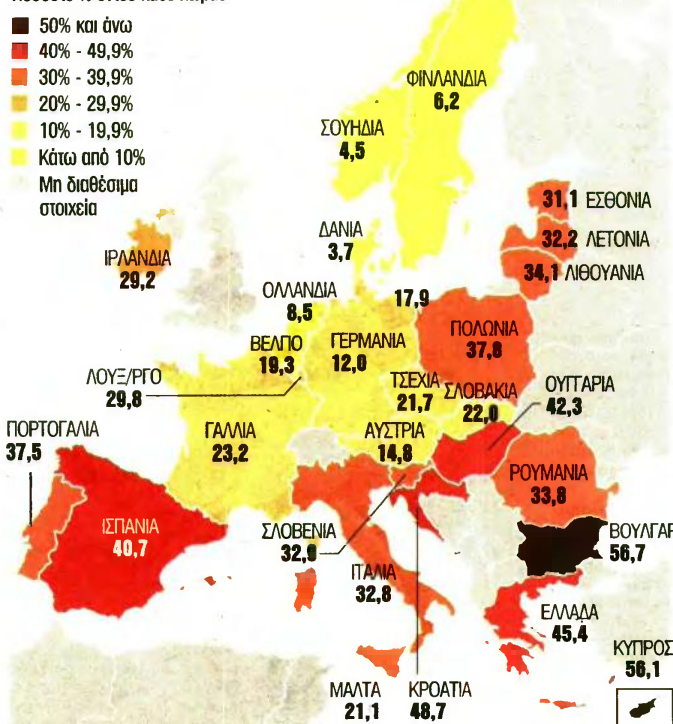
Σελίδα:9

ΑΠΟΔΕΧΕΤΑΙ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΙΣΧΥΡΙΣΜΟΥΣ

Ποσοστό % εντός κάθε χώρας

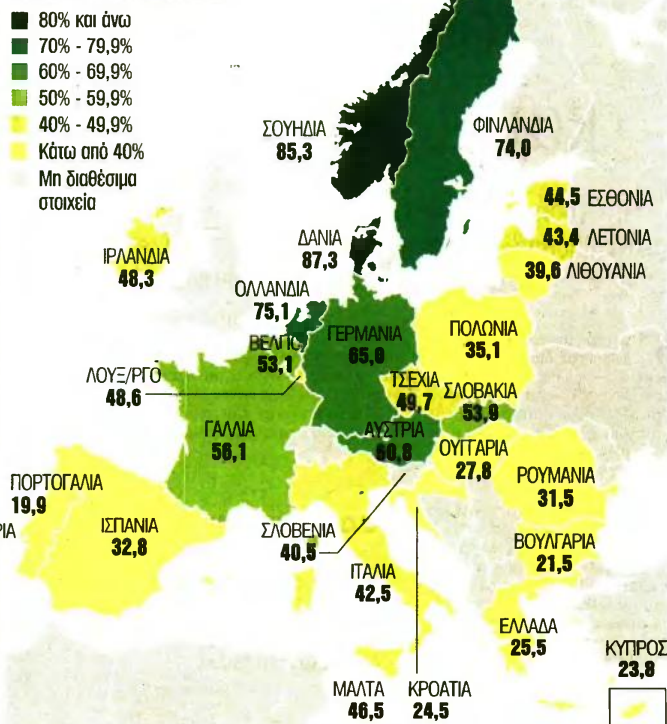
- 50% και άνω
- 40% - 49,9%
- 30% - 39,9%
- 20% - 29,9%
- 10% - 19,9%
- Κάτω από 10%
- Μη διαθέσιμα στοιχεία

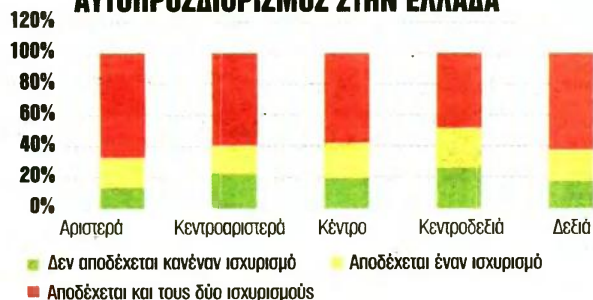
ΔΕΝ ΑΠΟΔΕΧΕΤΑΙ ΚΑΝΕΝΑΝ ΙΣΧΥΡΙΣΜΟ

Ποσοστό % εντός κάθε χώρας

- 80% και άνω
- 70% - 79,9%
- 60% - 69,9%
- 50% - 59,9%
- 40% - 49,9%
- Κάτω από 40%
- Μη διαθέσιμα στοιχεία

ΑΝΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΑΥΤΟΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

μοσιολογικών προτάσεων αποτελεί μειοψηφική στάση, ενώ η αποδοχή τουλάχιστον της μιας είναι πολύ πιο διαδεδομένη.

Αυτό έχει άμεσες συνέπειες για την ποιότητα του δημόσιου διαλόγου. Η δημοκρατική συζήτηση προϋποθέτει ένα ελάχιστο κοινό έδαφος πραγματικών δεδομένων. Όταν μεγάλα τμήματα της κοινωνίας ξεκινούν από ασύμβατες αντιλήψεις για την πραγματικότητα, η διαφώνια δεν αφορά πλέον μόνο τις πολιτικές επιλογές ή τις αξίες, αλλά και τα ίδια τα γεγονότα. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, η ανταλλαγή επιχειρημάτων

γίνεται δυσκολότερη και η πόλωση εννοείται.

Η αντιμετώπιση του φαινομένου δεν μπορεί να περιοριστεί σε αποσπασματικές εκστρατείες «διόρθωσης» ψευδών ειδήσεων. Απαιτείται μακροχρόνια επένδυση στην εκπαίδευση, στην κριτική σκέψη και στον επιστημονικό γραμματισμό, καθώς και μεγαλύτερη συνέπεια από τα πολιτικά κόμματα, τα μέσα ενημέρωσης και τους δημόσιους θεσμούς. Χρειάζεται επίσης διαφάνεια αλλά και αξιοπιστία: οι πολίτες είναι πολύ δυσκολότερο να πειστούν από θεσμούς που θεωρούν αναξιόπιστους

ή απομακρυσμένους από την καθημερινότητά τους.

Το πρόβλημα γίνεται ακόμη πιο σύνθετο επειδή σημαντικό μέρος της ενημέρωσης μεταφέρεται στα κοινωνικά δίκτυα. Εκεί, η πληροφόρηση κυκλοφορεί γρήγορα, χωρίς πάντοτε επαρκή έλεγχο, ενώ η επανάληψη ενός ισχυρισμού μπορεί να του προσδώσει επίφαση αλήθειας. Το παράδοξο είναι ότι πολλοί πολίτες δηλώνουν χαμηλή εμπιστοσύνη στα κοινωνικά δίκτυα, αλλά εξακολουθούν να τα χρησιμοποιούν ως βασική πηγή ενημέρωσης.

Οι συνέπειες δεν είναι αμελητέες.

Οι συνωμοσιολογικές αντιλήψεις μπορούν να επηρεάσουν αποφάσεις για τη δημόσια υγεία, την εκλογική συμπεριφορά, την εμπιστοσύνη στους θεσμούς και τη στάση απέναντι σε διεθνείς ή εθνικές κρίσεις. Γι' αυτό ο ανορθολογισμός δεν είναι απλώς ένα περιθωριακό πολιτισμικό φαινόμενο. Είναι ζήτημα δημοκρατικής ανθεκτικότητας.

Το ουσιαστικό συμπέρασμα είναι, επομένως, διπλό: πρώτον, οι συγκεκριμένες συνωμοσιολογικές πεποιθήσεις δεν περιορίζονται σε μία πολιτική παράταξη· δεύτερον, η ενίσχυση του ορθολογικού και

τεκμηριωμένου διαλόγου δεν μπορεί να αποτελέσει υπόθεση μόνο ενός ιδεολογικού χώρου. Απαιτείται κοινή και διαρκή προσπάθεια σε ολόκληρη την κοινωνία.

Σημείωση: Ο χαρακτηρισμός «συνωμοσιολογικές αντιλήψεις» αφορά αποκλειστικά την αποδοχή των δύο συγκεκριμένων ισχυρισμών της έρευνας και δεν αποτελεί συνολική διάγνωση της προσωπικότητας ή των πεποιθήσεων των ερωτωμένων.

Ο Αντώνης Παπαδόπουλος είναι διδάκτωρ Πληροφορικής και επιστημονικός συνεργάτης στο **ΕΛΙΑΜΕΠ**